

GEDRAGSPROTOCOL

VOOR OPLOSSINGSGERICHT EN PLANMATIG WERKEN AAN GEWENST GEDRAG

FASE 1

pedagogische klimaat
klassenmanagement
groepsvorming

FASE 2

signaleren van gedrag
oplossingsgericht en planmatig werken
communicatie leerling, ouder(s), leerkracht

FASE 3

procedure officiële waarschuwing
procedure schorsen
procedure verwijderen

INHOUD

Inleiding	3
Categorieën	4
Fase 1 – Preventief werken aan gedrag	
Pedagogische kaart OPO-R	5
Fase 2 – Signaleren van grensoverschrijdend leerlinggedrag	
Consequenties van een incidentele ‘Gele Kaart’	6
Consequenties van een ‘Gele Kaart’ bij herhaling	7
Consequenties van een ‘Oranje Kaart’	8
Fase 3 – Procedure bij schorsen en verwijderen	
Rode Kaart gedrag en overzicht bij herhaling	9
1 ^e Rode Kaart	10
2 ^e Rode Kaart	11
Procedure Officiële waarschuwing	12
Procedure Schorsen	13
Procedure Verwijderen – Route Bevoegd Gezag – Varia Wet	14
Procedure Verwijderen – Route ouder(s)/verzorger(s)	15

BIJLAGEN IN TEAMSOMGEVING OPO-R

Routekaart Gele Kaart
Format Gele Kaart – gesprek
Routekaart Oranje Kaart
Format Oranje Kaart - gesprek
Routekaart Rode Kaart 1
Format Rode Kaart 1 – gesprek
Format Gedragscontract (groeidocument)
Routekaart Rode Kaart 2
Routekaart OFFICIELE WAARSCHUWING
Routekaart SCHORSEN
Voorbeeldbrief bij schorsen
Routekaart VERWIJDEREN BG
Routekaart VERWIJDEREN ouder(s)
Overzichtskaart- procedure bij herhaling
Stroomschema Varia Wet onderwijsinspectie

INLEIDING

Wanneer er kinderen of volwassenen in een groep samenkomen ontstaat er een natuurlijke zoektocht hoe je je in die specifieke groep gedraagt. Op school wordt om die reden dagelijks gesproken over gedrag; zodat we met elkaar kunnen bepalen wat we normaal gedrag en daarmee gewenst gedrag vinden. Uiteraard zijn en blijven de begrippen gewenst en ongewenst gedrag subjectief. Wat de ene leerkracht 'brutaal gedrag' vindt kan een andere leerkracht bestempelen als 'even ontladen'.

De leerkracht, het schoolteam en directie bepalen samen (en voor een deel ook samen met de leerlingen) de norm en deze sluit aan bij de visie van de school. Het (regelmatig) overschrijden van die norm is een signaal voor de leerkracht; de leerling heeft iets nodig en/of moet op gedragsniveau nog iets leren om te kunnen conformeren aan de groepsnorm. Nieuw gedrag (aan)leren kost tijd, en net als bijvoorbeeld het aanleren van een nieuwe rekenstrategie, veel oefening, geduld en moed.

Dit gedragsprotocol bestaat uit drie fases:

Fase 1: *Preventief werken aan gedrag; pedagogisch klimaat, klassenmanagement, groepsvorming.*

Om gedrag als signaal te zien voor een ondersteuningsbehoefte, moet 'de basis' op orde zijn. Die 'basis' is Fase 1 van dit protocol; preventief werken door te zorgen voor een sterk pedagogische klimaat, een goed klassenmanagement en het actief doorlopen van de fases van de groepsvorming (Tuckman). M.b.t. de concrete invulling mag er per leerkracht, per groep en ook per school nuance verschil zijn. In fase 1 is daarom alleen de checklist toegevoegd over de afspraken die op stichting niveau zijn gemaakt m.b.t. het preventief werken aan gedrag in de klas. (Pedagogische kaart – OPO-R 2020)

Fase 2: *Signaleren van grensoverschrijdend leerlinggedrag, planmatig werken aan gedragsverandering & communicatie.*

In Fase 2 is omschreven wat we verstaan onder, en hoe te handelen bij, grensoverschrijdend leerlinggedrag. Hoe ga je als leerkracht oplossingsgericht aan de slag met grensoverschrijdend leerlinggedrag? Hoe bouw je het gedragsdossier op in ParnasSys? Wanneer worden ouders/IB/directie in het proces betrokken? Etc.

Fase 3: *Procedure bij schorsen en verwijderen.*

Wanneer het gedrag van de leerling onvoldoende te beïnvloeden is middels de oplossingsgerichte aanpak van Fase 2 en de orde, rust en veiligheid in de groep in het geding is, volgt de procedure van schorsen en verwijderen. In Fase 3 is omschreven hoe de procedure verloopt en wie, wanneer en waarvoor verantwoordelijk is.

CATEGORIEËN

Onder de eerste categorie "**Gele Kaart**" vallen incidentele gedragingen die de orde, rust en veiligheid verstoren.

De tweede categorie "**Oranje Kaart**" is gedrag wat formeel valt onder categorie 3 "Rode Kaart", maar is gedrag wat de leerkracht in het nagesprek met de leerling redelijkerwijs kan verklaren. Het is gedrag wat uitzonderlijk is en voortkomt uit oorzaak/gevolg. Hier kan gedacht worden aan een leerling die na lange tijd van gepest worden uit onmacht een keer zelf terug slaat, of zich grensoverschrijdend uit vanwege persoonlijke omstandigheden.

De derde categorie "**Rode Kaart**" zijn gedragingen die de orde, rust en veiligheid direct in gevaar brengen.

Gele Kaart – <i><u>Verstoring</u> van orde, rust en veiligheid.</i>
Het herhaaldelijk (ver)storen van de les/ weigeren van werk.
Brutale reactie t.a.v. leerkracht en/of medeleerling.
Het herhaaldelijk negeren van een groepsafpraak.
Onvoorzichtig omgaan met spullen / het schoolgebouw.

Oranje Kaart – <i>Gedrag wat <u>uitzonderlijk</u> is & voortkomt uit <u>oorzaak/gevolg</u>.</i>
Fysieke reacties t.a.v. medeleerling en/of leerkracht.
Een leerkracht of medewerker uitschelden.
Spullen/ het schoolgebouw doelbewust kapot maken.

Rode Kaart – <i><u>In gevaar brengen</u> van orde, rust en veiligheid.</i>
Fysieke reacties t.a.v. medeleerling en/of leerkracht.
Pestgedrag.
Een leerkracht of medewerker uitschelden.
Spullen/ het schoolgebouw doelbewust kapot maken.

FASE 1 – preventief werken aan gedrag

Pedagogisch handelen OPO-R 2020

De leerkracht zorgt voor veiligheid.

De leerkracht zorgt voor een prettig pedagogisch klimaat.

De leerkracht zorgt voor structuur

De leerkracht zorgt voor rust.

De leerkracht laat voorspelbaar gedrag zien.

De leerkracht beschikt over een pedagogisch repertoire van passende interventies.

De leerkracht bevordert het zelfvertrouwen van leerlingen.

De leerkracht zorgt ervoor dat leerlingen op een respectvolle manier met elkaar omgaan.

De leerkracht geeft positieve persoonlijke aandacht (waardoor de leerling zich gezien en gehoord voelt) en toont zich verantwoordelijk voor het welbevinden van de leerling.

De leerkracht reflecteert op eigen handelen en stemt dit af op de begeleidingsbehoefte van de leerling.

De leerkracht heeft bewust aandacht voor groepsvorming en zorgt ervoor dat leerlingen hierin voldoende oefening krijgen.

FASE 2 – signaleren van grensoverschrijdend leerlinggedrag

Onder de eerste categorie “Gele Kaart” vallen incidentele gedragingen die de orde, rust en veiligheid verstoren.

Gele Kaart – <u>Verstoring</u> van orde, rust en veiligheid.
Het herhaaldelijk (ver)storen van de les/ weigeren van werk.
Brutale reactie t.a.v. leerkracht en/of medeleerling.
Het herhaaldelijk negeren van een groepsafpraak.
Onvoorzichtig omgaan met spullen / het schoolgebouw.

Consequenties van een incidentele Gele Kaart:

Een Gele Kaart is een waarschuwing. Het is een signaal voor de leerling en de groep dat de groepsnorm is overschreden. Het te am bepaalt vooraf de norm op schoolniveau. Binnen dat kader bepaalt de leerkracht **of** en **wanneer** het gedrag van de leerling dusdanig (ver)storend is dat hiervoor een Gele Kaart wordt gegeven.

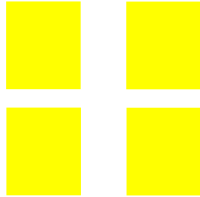
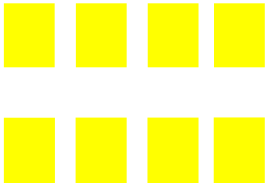
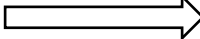

Elke Gele Kaart wordt door de leerkracht genoteerd in Parnassys en door de leerkracht (kort) besproken met de leerling.

Krijgt de leerling 1 Gele Kaart in 1 week of maximaal 3 Gele Kaarten in 1 maand? Dan is de consequentie voor de leerling (alleen) de notitie(s) in Parnassys:

			OF			
1 x Gele Kaart in 1 WEEK	actie leerkracht	notitie Gele Kaart in ParnasSys + uitleg aan leerling consequentie bij herhaling.		3 x Gele Kaart in MAAND, niet 2 x in 1 week	actie leerkracht	notitie Gele Kaart in ParnasSys + uitleg aan leerling consequentie bij herhaling.

De notities in ParnasSys blijven staan. (Dossieropbouw; 8 keer Gele Kaart in 1 schooljaar = 1 Rode Kaart).

Consequenties van een Gele Kaart bij HERHALING:

				 	 	 Parnas Sys
2 x Gele Kaart in 1 week	4 x Gele Kaart in 1 maand	8 x Gele Kaart in 1 schooljaar	actie leerkracht	Gele Kaart – gesprek na schooltijd. (Leerkracht + leerling)	Ouder(s)/verzorger(s) informereren	dossier opstarten IB informereren

Krijgt de leerling **2 keer een Gele Kaart in 1 week, 4 Gele Kaarten in 1 maand of 8 Gele kaarten in 1 schooljaar**, dan volgt het “Gele Kaart – gesprek”.

In dit oplossingsgerichte gesprek onderzoekt de leerkracht samen met de leerling de (mogelijke) oorzaak van het gedrag en maken een plan om herhaling te voorkomen.

De leerkracht gebruikt voor de structuur en de rapportage van dit gesprek de Bijlage ‘Gele Kaart – gesprek’.

De leerkracht brengt de ouder(s)/verzorger(s) telefonisch/mail op de hoogte van het incident of incidenten.

Het verslag van het Gele Kaart gesprek wordt door de leerkracht gedeeld met ouder(s)/verzorger(s).

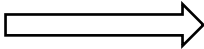

Oranje Kaart

De **tweede categorie** "**Oranje Kaart**" is gedrag wat formeel valt onder categorie 3 "**Rode Kaart**", maar wat de leerkracht in het nagesprek met de leerling redelijkerwijs kan verklaren. Het is gedrag wat uitzonderlijk is en voortkomt uit oorzaak/gevolg. Hier kan gedacht worden aan een leerling die na lange tijd van gepest worden uit onmacht een keer zelf terugslaat, of grensoverschrijdend reageert vanwege persoonlijke omstandigheden. Een Oranje Kaart kan alleen ingezet worden als de leerling in de voorgaande maand geen Gele of Rode kaart heeft gehad.

Oranje Kaart – Gedrag wat <u>uitzonderlijk</u> is & voortkomt uit <u>oorzaak/gevolg</u> .
Fysieke reacties t.a.v. medeleerling en/of leerkracht.
Een leerkracht of medewerker uitschelden.
Spullen/ het schoolgebouw doelbewust kapot maken.

Laat de leerling grensoverschrijdend gedrag zien wat voortkomt uit 'oorzaak, gevolg'? Dan volgt het 'Oranje Kaart'-gesprek. De leerkracht/IB-er bepaalt of het gedrag onder een 'Oranje Kaart' of een 'Rode Kaart' valt, hier is voor de leerling en ouder(s)/verzorger(s) geen discussie over mogelijk. In het oplossingsgerichte Oranje Kaart - gesprek onderzoekt de leerkracht samen met de leerling de (mogelijke) oorzaak van het gedrag en maken een plan om herhaling te voorkomen. De leerkracht houdt altijd de mogelijkheid om een Oranje Kaart op te schalen naar een Rode Kaart en andersom.

		 + + + + 				
Oranje Kaart	Actie leerkracht	Oranje Kaart gesprek na schooltijd. (leerkracht + leerling)	Plan met afspraken	Ouder(s)/verzorger(s) informeren	Dossier aanvullen ParnasSys: Gespreksverslag + plan met afspraken.	IB informeren per mail

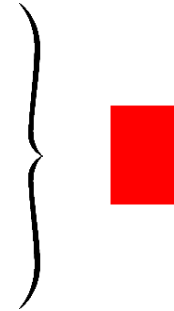
FASE 3 - procedure bij schorsen en verwijderen

De **derde categorie** "**Rode Kaart**" zijn gedragingen die de orde, rust en veiligheid direct **in gevaar brengen**.

Hieronder vallen o.a. fysieke reacties (slaan, schoppen, spugen etc.), het uitschelden van een leerkracht/medewerker en het doelbewust kapot maken van spullen.

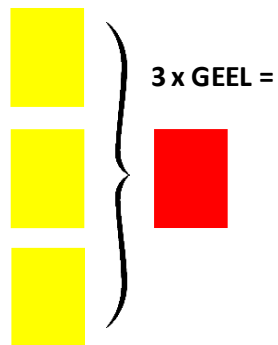
Bij 1 x Rode Kaart gedrag krijgt de leerling **direct** een Rode Kaart.

Rode Kaart – <i>In gevaar brengen van orde, rust en veiligheid.</i>
Fysieke reacties t.a.v. medeleerling en/of leerkracht.
Pestgedrag.
Een leerkracht of medewerker uitschelden.
Spullen/ het schoolgebouw doelbewust kapot maken.

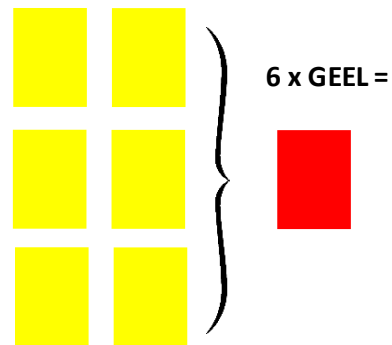

Daarnaast leidt **herhaling** van Gele Kaarten uiteindelijk tot een Rode Kaart;

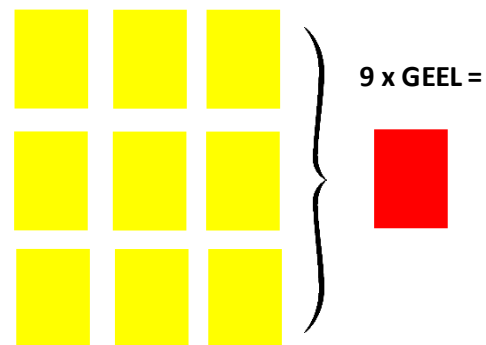
IN 1 WEEK:

IN 1 MAAND:

IN 1 SCHOOLJAAR

1^e Rode Kaart

				+ directie +	Parnas Sys	
1e Rode Kaart LK stemt af met collega m.b.t. het wel/niet geven van Rode Kaart.	IB is proceseigenaar. <i>Leerling kan direct (maximaal 1 dag) onder toezicht buiten de groep geplaatst.</i>	Rode kaartgesprek 1: leerling, ouder(s)/verzorger(s), leerkracht & IB.	Gedragcontract wordt opgesteld. Ouder(s)/verzorger(s) tekenen het verslag en het contract voor gezien.	IB informeert directie.	IB vult het dossier aan met het gespreksverslag 'Rode Kaart 1'.	De leerkracht denkt na over het waarborgen van de veiligheid in zijn/haar groep.

Ordemaatregelen bij 1^e Rode Kaart

De leerkracht en Intern Begeleider beslissen welke ordemaatregel passend is als consequentie voor het gedrag van de leerling.

De ordemaatregel 'tijdelijke ontzegging van het klaslokaal' is meestal noodzakelijk om de orde en rust weer te kunnen herstellen.

Daarnaast kan er nog gekozen worden voor ontzegging van specifieke activiteiten (buitenspelen, gym etc.), dit wordt besproken tijdens het Rode kaart gesprek.

Mogelijke aanvullende consequenties bij een Rode Kaart:

- Ontzegging van de eerstvolgende gymles(sen) met eigen groep.
- Tijdelijke ontzegging van het buitenspelen met eigen groep (indien praktisch mogelijk wel buitenspelen met een andere groep).

Bij een zeer ernstig incident kan de directeur ook direct een 'Officiële waarschuwing' geven na een 1^e Rode Kaart, zie procedure Officiële waarschuwing.

Laat de leerling 2 maanden na de Rode Kaart geen nieuw 'Rode Kaart gedrag' meer zien?

Dan vervalt de 'kaarten cyclus' en start de leerling met een nieuwe kans.

De notities in ParnasSys blijven wel staan (Dossieropbouw), maar de kaartopbouw (Geel en Rood) vervallen.

2^e Rode Kaart “Officiële Waarschuwing” – binnen twee maanden na de 1^e Rode Kaart

Een officiële waarschuwing is een orde maatregel om in de eerste plaats de rust en veiligheid in school te herstellen.

NB. Indien de directeur het gedrag dusdanig grensoverschrijdend (denk hierbij aan seksuele intimidatie, geweld, discriminatie, pesten en racisme) vindt, kan er ook zonder dossieropbouw opgeschaald worden naar een Officiële Waarschuwing. We zien een officiële waarschuwing als een ondersteuningsvraag van zowel de leerling als de leerkracht. Om die reden kan bij een officiële waarschuwing de gedragsconsulent van OPO-R betrokken voor observatie en advies.

<p>2^e Rode Kaart:</p> <p>Officiële waarschuwing</p>	<p>Directeur is proceseigenaar.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Directeur plaatst de leerling direct, onder toezicht, uit de groep. 2. Directeur belt Bevoegd Gezag (BG) voor toestemming officiële waarschuwing. 3. Directeur belt ouder(s)/verzorger(s) om de leerling op te laten halen. 4. Directeur nodigt ouder(s)/verzorger(s) uit voor het 2^e Rode Kaart gesprek. De leerling kan pas terug in de klas na het 2^e Rode Kaart-gesprek. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Directeur registreert de 2^e Rode Kaart - ‘officiële waarschuwing’ in ParnasSys als ‘incident registratie’. 2. Directeur koppelt gedragsconsulenten aan dossier Parnassys. Gedragsconsulenten worden gemaïld over 2^e Rode Kaart, observatie en adviesgesprek wordt ingepland. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Directeur informeert BG schriftelijk over de officiële waarschuwing. 2. Indien nodig kan de directeur de officiële waarschuwing met maximaal 1 dag verlengen. <p>In dat geval vraagt de directeur toestemming aan BG voor verlenging.</p>	<p>2^e Rode Kaart gesprek: Aanwezig: Leerling, ouder(s)/verzorger(s), leerkracht, directeur (indien mogelijk IB).</p> <p><u>Doel:</u> Hoe (samen) verder na een officiële waarschuwing?</p>	<p>Het verslag van het 2^e Rode Kaart-gesprek en het gedragscontract wordt door ouder(s)/verzorger(s) ondertekend voor gezien en opgenomen in het dossier van ParnasSys.</p>
<p><i>Ontzegging van school – maximaal 1 dag. Verlenging naar 2 dagen mogelijk met toestemmen BG.</i></p>				<ol style="list-style-type: none"> 3. Bij verlenging naar 2 dagen informeert de directeur onderwijsinspectie. Naam leerling wordt niet genoemd in de mail i.v.m. AVG. (Zie bijlage, artikel 40C) 	<p>Uitleg geven procedure schorsing.</p> <p>Gedragscontract opstellen.</p> <p>Vervolgafspraken maken evaluatie gedragscontract.</p>	

3^e Rode Kaart – binnen twee maanden na de 2^e Rode Kaart

		<p>schorsing</p>	+	+	+	
<p>3 x Rode Kaart: Schorsing</p> <p><i>Binnen twee maanden na 2^e Rode Kaart</i></p> <p><i>Bij een verlenging van de officiële waarschuwing gaat het over in procedure "schorsen".</i></p>	<p>Tijdspad:</p> <p>Schorsing duurt maximaal 1 week. Dit is inclusief eventuele voorgaande officiële waarschuwing.</p>	<p>Directeur is proceseigenaar.</p> <p>Leerling wordt direct onder toezicht buiten de groep geplaatst.</p>	<p>Per direct:</p> <p>Directeur belt bevoegd gezag (BG) voor toestemming schorsing.</p>	<p>Per direct:</p> <p>Directeur belt na toestemming BG ouder(s)/verzorger(s). De leerling moet direct opgehaald worden.</p>	<p>Dag 1:</p> <p>BG informeert ouder(s)/verzorger(s) schriftelijk over schorsing.</p>	<p>Dag 1:</p> <p>Leerkracht maakt lespakket voor thuisonderwijs. Toetsen moeten wel op school worden gemaakt.</p>
+	+ Parnas Sys	+	+	+	+	
<p>Dag 2:</p> <p>Directeur informeert onderwijsinspectie schriftelijk over schorsing, hierbij wordt geen naam genoemd i.v.m. AVG.</p>	<p>Dag 2:</p> <p>Directie gaat in gesprek met ouder(s)/verzorger(s) om (on)mogelijkheden te verkennen. (zorgplicht)</p> <p><i>Ouder(s)/verzorger(s) hebben 14 dagen mogelijkheid voor aantekenen bezwaar.</i></p>	<p>Dag 3:</p> <p>Het door ouder(s)/verzorger(s) ondertekend gespreksverslag opnemen in leerling dossier.</p>	<p>Dag 3:</p> <p>Directeur stuurt ondertekend gespreksverslag:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Bevoegd gezag 2. onderwijsinspectie (formulier 'mijn schooldossier') 3. schoolconsulent 	<p>Laatste dag schorsing:</p> <p>3^e Rode Kaart- gesprek met leerling, ouder(s)/verzorger(s), leerkracht, directeur. <i>(optioneel: IB, gedragsconsulent, leerplicht ambtenaar, schoolconsulent, schoolarts)</i></p> <p>Doel: Hoe samen verder na deze schorsing?</p>	<p>Laatste dag schorsing:</p> <p>Gedragscontract wordt herzien en ondertekend door ouder(s)/verzorger(s).</p>	<p>Laatste dag schorsing:</p> <p>Directeur vult het dossier aan.</p>

PROCEDURE VERWIJDERING

De procedure van verwijderen kan in gang worden gezet bij minimaal 1 van de volgende punten;

1. Handelingsverlegenheid; school kan op gedragsniveau niet (langer) voldoen aan de ondersteuningsbehoefte van de leerling, of de veiligheid van de leerling en/of de omgeving garanderen.
2. Ernstig wangedrag; bedreiging, vandalisme, overtreding van de schoolregels, agressief gedrag, seksuele intimidatie.
3. Het gedrag van de leerling en/of ouders is in strijd met de grondslag van de school.
4. Ernstig verstoorde relatie tussen ouders en school en/of ontoelaatbaar gedrag van ouders.

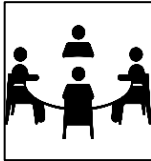

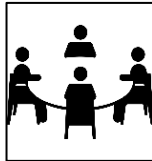
Route verwijdering - Bevoegd Gezag (BG)

Tijdpad: maximaal 6 weken			Tijdpad: maximaal 4 weken			
BG gaat in gesprek met directie en leerkracht over het verzoek tot verwijderen.	BG informeert ouders schriftelijk over de beslissing tot verwijdering. Vanaf dagtekening hebben ouder(s)/verzorger(s) 6 weken om bezwaar te maken.	BG stuurt het door ouder(s)/verzorger(s) ondertekende gespreksverslag (motivatie directie voor verwijdering) naar: 1. Ouder(s)/verzorger(s) 2. Ambtenaar leerplicht 3. Schoolconsulent	BG en/of directie maakt afspraken met ouder(s)/verzorger(s) m.b.t de zorgplicht van school. Leerplicht kan indien gewenst hierbij bemiddelen en adviseren voor maatwerk. (Varia Wet: tijdelijke ontheffing van onderwijs*)	Indien ouder(s)/verzorger(s) binnen 6 weken bezwaar indienen hoort BG ouder(s)/verzorger(s) in een gesprek. Binnen 4 weken na dit gesprek neemt BG de definitieve beslissing.	BG informeert de definitieve beslissing schriftelijk met: 1. Ouder(s)/verzorger(s) 2. Ambtenaar leerplicht 3. Onderwijsinspectie	BG/gaat met ouder(s)/verzorger(s) en medewerker Onderwijs & Kwaliteit (OK) op zoek naar een passende onderwijsplek. BG&OK hebben zorgplicht en zijn verantwoordelijk voor een passende onderwijsplek.

***Varia Wet**

Het uitgangspunt van de onderwijswetgeving is dat alle kinderen onderwijs volgen op school, maar dat is niet altijd mogelijk. Soms kunnen kinderen vanwege psychische of lichamelijke beperkingen tijdelijk niet of niet volledig naar school. De school kan voor deze leerlingen een op maat gemaakt onderwijsprogramma aanbieden door af te wijken van het minimum aantal uren onderwijstijd (Varia Wet). Het bevoegd gezag van de school vraagt hiervoor instemming van de inspectie via het Internet Schooldossier (ISD). Kijk voor meer informatie: www.onderwijsinspectie.nl

Route verwijdering - voor ouder(s)/verzorger(s):

	Tijdpad: maximaal 6 weken		Tijdpad: maximaal 4 weken		
					
<p>U ontvangt schriftelijk van het Bevoegd Gezag (BG) de beslissing tot verwijderen.</p> <p>U ontvangt het gespreksverslag m.b.t. motivatie voor verwijdering.</p> <p>U heeft tot 6 weken na dagtekening de mogelijkheid om schriftelijk bezwaar te maken.</p>	<p>Indien u akkoord gaat met de beslissing tot verwijderen ondertekenend u het gespreksverslag voor gezien.</p>	<p>U gaat met BG en/of directie in gesprek m.b.t. de zorgplicht van de school.</p> <p>U maakt met BG en/of directie afspraken over het volgen van het onderwijs tijdens de procedure tot verwijdering.</p>	<p>Indien u binnen 6 weken bezwaar indient hoort BG u in een gesprek.</p> <p>Binnen 4 weken na het gesprek hoort u van het BG de definitieve beslissing.</p>	<p>U ontvangt het definitieve besluit van BG binnen 4 weken na het gesprek.</p>	<p>U gaat met het Bevoegd Gezag en de medewerker Onderwijs en Kwaliteit op zoek naar een passende onderwijsplek.</p>

Bijlage 1, relevante artikelen PO Wet

Artikel 40c. Schorsing

- 1 Het bevoegd gezag kan met opgave van redenen een leerling voor een periode van ten hoogste één week schorsen.
- 2 De beslissing tot schorsing wordt schriftelijk aan de ouders bekendgemaakt.
- 3 Het bevoegd gezag stelt de inspectie van een schorsing voor een periode langer dan één dag schriftelijk en met opgave van redenen onverwijld in kennis.

Artikel 43. Tijdelijke geschillencommissie toelating en verwijdering

- 1 Er is tot een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip een landelijke commissie voor geschillen waarbij elke school, school als bedoeld in de [Wet op de expertisecentra](#) en school als bedoeld in de [Wet op het voortgezet onderwijs](#) is aangesloten.
- 2 De commissie neemt kennis van geschillen tussen ouders en bevoegd gezag van een school die ontstaan bij de toepassing van:
 - a. [artikel 40, derde, vierde, vijfde en elfde lid](#), en
 - b. [artikel 40a, eerste, tweede en vijfde lid](#).
- 3 De commissie brengt op verzoek van de ouders binnen 10 weken een oordeel uit aan het bevoegd gezag, rekening houdend met het schoolondersteuningsprofiel en het ondersteuningsplan.
- 4 Indien een geschil aanhangig is gemaakt bij de commissie en de ouders bezwaar hebben gemaakt tegen de beslissing over de toelating of de verwijdering, neemt het bevoegd gezag de beslissing op bezwaar niet dan nadat de commissie heeft geoordeeld. De termijn voor het nemen van de beslissing op bezwaar wordt opgeschort met ingang van de dag waarop het geschil aanhangig is gemaakt bij de commissie tot de dag waarop de commissie het oordeel heeft uitgebracht.
- 5 Bij algemene maatregel van bestuur worden voorschriften gegeven met betrekking tot de commissie, waaronder in elk geval het aantal leden, de wijze van benoeming en ontslag en de deskundigheid van de leden van de commissie.

Bijlage 2, Sensoa Vlaggensysteem 2022

Het Sensoa Vlaggensysteem is een methodiek om seksueel gedrag in te schatten en gepast te reageren. Zie voor het gehele document de website www.sesoa.be

Gele, rode en zwarte vlag

De andere vlaggen geven gedrag aan waarvan **minstens 1** van de 6 criteria niet oké is. Bijvoorbeeld als het gedrag onvoldoende in privacy plaatsvindt, of als er te grote ongelijkwaardigheid is tussen de betrokkenen. We geven hierbij ook vaak aan welk criterium er overschreden is.

Bij **herhaling** van grensoverschrijdend gedrag wordt een gele vlag rood, of een rode vlag zwart. We gaan er dan van uit dat de omgeving corrigerend heeft opgetreden en dat de kinderen of de jongeren de aangegeven grenzen begrepen hebben.

	Groen	Geel	Rood	Zwart
Toestemming	Oké	+ - Oké	-Oké	--Oké
Vrijwilligheid	Oké	+ - Oké	-Oké	--Oké
Gelijkwaardigheid	Oké	+ - Oké	-Oké	--Oké
Ontwikkeling	Oké	+ - Oké	-Oké	--Oké
Context	Oké	+ - Oké	-Oké	--Oké
Impact	Oké	+ - Oké	-Oké	--Oké

Categorie	Groene vlag Acceptabel gedrag	Gele vlag Licht grensoverschrijdend gedrag	Rode vlag Ernstig grensoverschrijdend gedrag	Zwarte vlag Zwaar grensoverschrijdend gedrag
Kleuters (3 tot 6 jaar)	<p>Emotionele ontwikkeling: Geleidelijk aan begint het schaamtegevoel zich te ontwikkelen. Kleuters streven uiterlijke kenmerken van de 'belangrijke andere' na: kapsel, uitrusting, looks. Kleuters identificeren zich met de 'belangrijke andere' en hechten waarde aan het oordeel van die belangrijke andere. Kleuters accepteren regels van sociaal gedrag en hebben een beginnend besef van waarden en normen. Kleuters krijgen empathie en herkennen gevoelens van anderen, maar ze vertrekken nog vanuit de eigen gevoelswereld. Ze kunnen eenvoudig eigen gevoelens benoemen, en zijn geïnteresseerd in verhalen, gedachten en gevoelens van anderen. Zij stellen voortdurend waarom-vragen. Zij kunnen hun taal aanpassen aan de luisteraar en zijn creatief met taal. Zij tonen schuldgevoelens en spijt, kunnen het eigen aandeel in een conflict zien, en zijn meer en meer intrinsiek gemotiveerd. Frustraties uiten kleuters meer verbaal. Ze vertonen destructief en agressief gedrag tegenover de bron van frustratie, of trekken zich terug (Claes & Verduyn, 2012). Kleuters kunnen regelmatig overvallen worden door onaangename gevoelens (schuldgevoelens, angst, gevoel van vernedering of frustratie, droefheid) (Hayez, 2005). Zij nemen seksueel gerelateerde verschijnselen waar, zonder meteen de inhoud of de draagwijdte daarvan te begrijpen. Naar het einde van de kleutertijd verliezen kleuters hun egocentrisme en zijn ze daardoor beter in staat zich te verplaatsen in de ervaringen van anderen (Zwiep, 2005).</p>	<p>Negatieve gevoelens zoals schuld of schaamte, angst, bezorgdheid en verwarring komen vaker voor bij meisjes dan bij jongens (de Graaf & Rademakers, 2006). ! Faalangst, zeer zwak zelfvertrouwen, impulsieve agressie (kan een signaal zijn van misbruik). ! Passiviteit of motorische hyperactiviteit (kan een signaal zijn van misbruik). ! Mogelijke symptomen van seksueel misbruik: angst, nachtmerries, internaliserend en externaliserend probleemgedrag, regressie, immaturiteit, agressie en antisociaal gedrag.</p>		
	<p>Verliefdheid, stoeien, knuffelen: Kleuters stoeien en knuffelen. Ze omhelzen of geven kusjes (ook op de mond), ze zitten op schoot. Maar geleidelijk aan vinden kleuters zichzelf te groot om nog op schoot te zitten. Ouders stellen vast dat 5- tot 6-jarige kleuters borsten aanraken of een poging daartoe ondernemen (Friedrich et al, 1998; Oostveen et al, 1994). Kleuters kennen een gevoel van verliefdheid. In onderzoek wordt het beschreven als een speciale vriendschap (Van der Doef, 1994). Van de ouders van 2- tot en met 5-jarigen geeft 27 % aan dat hun kind wel eens verliefd is geweest (Roos & de Graaf, 2014).</p>	<p>Enmalige poging om zonder toestemming de tong in andermans mond te steken tijdens het kussen. Borsten aanraken of een poging daartoe ondernemen zonder toestemming te vragen.</p>	<p>Herhaald zonder toestemming borsten aanraken. Herhaalde pogingen om zonder toestemming de tong in andermans mond te steken tijdens het kussen.</p>	
	<p>Seksueel getinte taal en spelletjes: Verkenning van het eigen en andermans lichaam en de bijbehorende gevoelens gaat door. Deze verkenningstocht wordt vaak geactiveerd door hiaten in de kennis van de kleuter. Omdat de sociale controle groter wordt, gebeurt dit verkennen geleidelijk aan minder in het openbaar. Doktertje spelen, vadertje en moedertje spelen buiten de school, buiten het gezichtsveld van volwassenen, omdat ze het signaal hebben gekregen dat dit soort spelletjes niet passen in bijvoorbeeld het schoolreglement (Van der Doef, 1994).</p>	<p>Andere kinderen tegen hun zin betrekken bij seksuele spelletjes. ! Jongere kleuters of peuters betrekken bij seksuele spelletjes. ! Vroege niet-leeftijdsgpaste seksuele kennis.</p>	<p>! Herhaaldelijk of met dwang of overwicht andere kinderen betrekken bij seksuele spelletjes. ! Herhaalde seksuele pesterijen of vernederingen</p>	

	<p>Rond een jaar of 3 begint bij sommige kinderen de viezewoordenfase, vaak rond het zindelijk worden. Kinderen zeggen dan ineens veelvuldig 'poep' of 'piemel', doorgaans vooral voor de grap of om een reactie uit te lokken van de ouder (Roos & de Graaf, 2014; Zwiep, 2005). Van de ouders van 2- tot 5-jarigen zegt 84 % dat dit wel eens gebeurt (Roos & de Graaf, 2014).</p> <p>Kleuters vertellen elkaar 'schuine' moppen of maken tekeningen van geslachtsdelen (Van der Doef, 1994).</p> <p>Tussen 2 en 3 jaar gaan kinderen ook vragen stellen over verschillen tussen jongens en meisjes, zwangerschap (2,5 jaar) en geboorte (3 jaar). (Brilleslijper-Kater & Baartman, 2000). Rond 6 jaar merken kinderen dat volwassenen minder openstaan voor het beantwoorden van vragen dan ze wel beweren. Vandaar dat kinderen zich meer wenden tot leeftijdsgenoten (Hayez, 2005, Zwiep, 2005).</p>	<p>Herhaaldelijk uitspreken van 'vieze woorden' wanneer de context het niet toelaat.</p> <p>Eenmalige seksueel expliciete taal, geluiden, tekeningen (onzedelijkheden) die niet gepast zijn voor de context.</p> <p>Eenmalig seksueel gore gesprekken met leeftijdsgenoten.</p> <p>Vroege niet-leeftijdsgepaste seksuele kennis (signaal van misbruik).</p>	<p>(bijvoorbeeld continu broekje willen aftrekken); kan een signaal zijn van misbruik.</p> <p>! Herhaaldelijk seksueel expliciete taal, geluiden, tekeningen (onzedelijkheden) die niet gepast zijn voor de context.</p> <p>Herhaaldelijk seksueel vulgaire gesprekken met leeftijdsgenoten.</p> <p>! Eenmalig of herhaaldelijk seksueel expliciete en/of vulgaire gesprekken met (groot) leeftijdsverschil.</p> <p>! De andere(n) opzettelijk pijn doen tijdens het verkennen van het lichaam (bijten, knijpen, ...) kan een signaal zijn van misbruik.</p>	
	<p>Naakt rondlopen: Vanaf 4 jaar ontwikkelen zich gevoelens van schaamte en preutsheid: 'Doe de deur dicht!' (Friedrich et al, 1998).</p>	<p>Naakt rondlopen indien de context dit niet toelaat.</p> <p>Opzettelijk ontbloten en toekeren van achterwerk (moonen).</p> <p>! Angst bij het uitkleden en ontbloten (signaal van misbruik).</p> <p>! Afwezigheid van schaamte.</p>	<p>! Zichzelf herhaaldelijk ontbloten en naakt presenteren.</p> <p>! Grote angst bij het uitkleden of ontbloten (signaal van misbruik).</p>	
	<p>Zelfbevrediging of masturbatie: Veel kleuters raken soms hun geslachtsdelen aan. Om een lekker gevoel te ervaren, wrijven ze erover of spelen ze ermee. De intentie is niet seksueel, de kleuter friemelt aan zijn of haar geslacht omdat dit een prettig gevoel geeft (Van der Doef, 1994; Cohen-Kettenis & Sandfort, 1996; De Wit et al.,1995).</p> <p>Negen van de tien ouders van 2- tot en met 5-jarigen zien wel eens dat hun kind thuis zijn of haar eigen geslachtsdelen aanraakt (Roos & de Graaf, 2014).</p> <p>Ongeveer 10 tot 15 % van de kinderen kent reeds de klassieke zelfbevredigingsgebaren. Soms ook zelfbevrediging door frustratie of ter compensatie, bijvoorbeeld om de verveling of het gemis aan speelkameraadjes te compenseren (Hayez, 2005).</p>	<p>Anderen storen met opvallend veel bezig zijn met zelfbevrediging.</p> <p>Indien zelfbevrediging niet past in de context (bijvoorbeeld in de klas).</p> <p>Zich afzonderen of afwezig zijn (sociaal isolement).</p> <p>! Anderen storen met seksueel expliciet gedrag (bijvoorbeeld ritmisch stimuleren van geslachtsdelen, het nabootsen van</p>	<p>! Dwangmatige zelfbevrediging (zonder er plezier aan te beleven) (signaal van misbruik).</p> <p>! Geïrriteerde geslachtsdelen (signaal van misbruik).</p>	

	<p>Ook seksuele opwinding in de vorm van blozen, zweten en verhoogde ademhaling komt voor onder kinderen (Galenson, 1990; Zwiep, 2005).</p>	<p>seks met poppen, of leeftijdsgenoten (met kleren aan)).</p>		
	<p>Geslachtsdelen bekijken of aanraken: De kleuters worden vooral gedreven door een enorme nieuwsgierigheid: elkaar uitkleden en elkaars geslachtsdelen bekijken (De Wit et al., 1995), stiekem in de badhokjes gluren en kijken hoe de ander plast. De geslachtsdelen van de ouders proberen aan te raken, de piemel van een hond of een poes aanraken en aan volwassenen vragen of ze hun geslachtsdelen mogen zien. Op deze wijze ontdekken kinderen elkaars lichaam, bevredigen zij elkaars lichaam en doen zij de eerste ervaringen op met lustbeleving in gezelschap. Meestal gaat het hier overwegend om het betasten van elkaars lichaam (Cohen-Kettenis & Sandfort, 1996; voor een deel Schoentjes et al., 1999; Van der Doef, 1994, Friedrich et al, 1998). De ontdekking dat meisjes 'niets' hebben kan voor sommige jongetjes een bron van angst betekenen. Omgekeerd kunnen meisjes tot de vaststelling komen 'niets' (meer) te hebben. Ondernemende kleuters zullen elke gelegenheid aangrijpen om erachter te komen hoe het bij leeftijdsgenootjes zit (Hayez, 2005). Genitaal contact met het andere geslacht komt voor. Uit studie bleek ruim 50 % van de jongens en 17 % van de meisjes genitaal contact (op elkaar liggen) gehad te hebben met het andere geslacht (Cohen-Kettenis & Sandfort, 1996).</p>	<p>Eenmalig gluren wanneer de context het niet toelaat of tegen de wil van anderen. ! Opwinding door het vertonen van geslachtsdelen aan onbekenden, pornografische interesse (kan een signaal zijn). Eenmalig zonder toestemming anderen betasten. Opvallend veel bezig zijn met wederzijdse bevrediging of groepsbevrediging. Negatieve gevoelens zoals schuld, schaamte, angst, bezorgdheid en verwarring komen vaker voor bij meisjes dan bij jongens, en wanneer het kind onder druk is gezet of het vriendje niet van ongeveer dezelfde leeftijd is (de Graaf & Rademakers, 2006). Poging tot geslachtsgemeenschap met instemming. Eenmalig vragen of aanbieden aan gelijkwaardige kinderen van orale seks. Eenmalig objecten in anus of spleetje steken, al dan niet tijdens seksuele spelletjes. Kleuters doen soms aan 'hoofdvrigen' (imiteren van bewegingen bij orale seks) na het zien van beelden van orale seks (de Graaf & Rademakers, 2009); uit studies blijkt dat anaal of oraal contact van jongens met jongens voorkomt. Bij meisjes zijn orale contacten nauwelijks of niet aan de orde.</p>	<p>Herhaaldelijk gluren. ! Herhaalde opwinding door het vertonen van geslachtsdelen aan onbekenden, grote pornografische interesse. Herhaaldelijk zonder toestemming anderen betasten. ! Aanraking of blootstelling afdwingen van geslachtsdelen met druk, chantage, manipulatie, ... Poging tot geslachtsgemeenschap zonder instemming. ! Angst opwekken of dreigen (al dan niet met dreiging van geweld). Op eigen initiatief eenmalig aanraken met mond van geslachtsdelen van kinderen en volwassenen (oraal contact). ! Herhaaldelijk objecten in anus of spleetje steken, al dan niet tijdens seksuele spelletjes kan een signaal zijn van misbruik.</p>	<p>Herhaalde pogingen tot geslachtsgemeenschap zonder instemming. Herhaaldelijk op eigen initiatief aanraken met de mond van geslachtsdelen van kinderen en volwassenen (oraal contact). ! Orale seks afdwingen of opleggen aan jongere kinderen.</p>
	<p>Genderidentiteit en genderstereotypen: Kleuters komen langzaam tot het besef dat ze een jongen of een meisje zijn. Langzamerhand begrijpen zij dat jongens later een man worden en meisjes een vrouw (Kohnstamm, 1993). Ze kunnen vanaf 2 jaar de geslachtsdelen benoemen, vanaf 2,5 jaar weten ze of ze zelf een jongen of een meisje zijn. Rond een jaar of 5 weten kinderen dat sekse een constant gegeven is. Kennis van</p>	<p>! Genderdysfore gevoelens en gedachten.</p>		

<p>genderrollen neemt in deze levensfase sterk toe. Kinderen gaan zich ook meer conform de eigen genderrol gedragen (Ruble, Martin & Berenbaum, 2006). Tussen het derde en vierde levensjaar beseffen ze dat gender een constant gegeven is.</p> <p>Het rollenpatroon wordt belangrijk: 'Dit is geen speelgoed voor een jongen', 'Hela, ik ben geen meisje hoor' en 'Dat zijn jongenskleren'. Rond 6 jaar zijn deze opvattingen vrij rigide.</p> <p>Op deze leeftijd heeft de reactie van anderen nog weinig gevolgen voor het gevoel van eigenwaarde (Harter, 2008). Naar het einde van de kleutertijd spelen meer en meer jongens met jongens en meisjes met meisjes (de Graaf et al., 2004). De voorkeur bestaat al voor het zesde jaar en wordt daarna alsmaar sterker.</p>			
--	--	--	--

Categorie	Groene vlag Acceptabel gedrag	Gele vlag Licht grensoverschrijdend gedrag	Rode vlag Ernstig grensoverschrijdend gedrag	Zwarte vlag Zwaar grensoverschrijdend gedrag
Kinderen (6 tot 11 jaar)	<p>Emotionele ontwikkeling: Kinderen kennen seksueel schaamtegevoel en kunnen tegelijk onzeker en trots zijn over het eigen lichaam en uiterlijk. Populariteit speelt al een belangrijke rol. Er is angst om uitgelachen te worden.</p> <p>De belangrijke andere is niet langer de spilfiguur. Relaties en vriendschappen worden steeds belangrijker. Kinderen ervaren een duidelijk verschil tussen verliefdheid en vriendschap en hebben een grote loyaliteit voor vrienden.</p> <p>Een kind neemt verantwoordelijkheid op, wil zich verdienstelijk maken en helpt anderen. Het wil erbij horen, heeft behoefte aan waardering en erkenning, er is sociale angst. Op die leeftijd zet het zich af tegen het andere geslacht.</p> <p>Empathie ontwikkelt zich verder, het kind heeft zicht op de gevoeligheden, sterktes en zwaktes van anderen en pest soms 'gelijken'.</p> <p>Kinderen dialogeren, discussiëren en argumenteren. Ze zien oorzaak-gevolgrelaties, kunnen vertellen over eigen gevoelens en kunnen los van eigen ervaringen, meevoelen met een ander.</p> <p>Een kind kan nadenken over wat het goed en fout heeft gedaan, gedrag wordt vooral beoordeeld naar de intentie. Het kan regels van goed en kwaad toepassen, en kan zich aanpassen aan de regels. Het interne geweten uit zich meer en meer. Tegen het einde van deze fase is er sprake van introspectie en reflectie (Claes & Verduyn, 2012).</p>	Lichte pesterijen, anderen uitlachen.		
	<p>Verliefdheid, relaties en gevoelens: Het verschil tussen knuffelen, vrijen en verliefdheid wordt duidelijk. Emoties die bij stoeien en knuffelen horen, omschrijven kinderen als iets dat aan de buitenkant van het lichaam gebeurt. Emoties die bij verliefdheid horen als iets dat zich in het lichaam afspeelt (Laan et al., 1996).</p> <p>Verliefdheid kan bij kinderen heftige gevoelens teweegbrengen, zonder dat daar seksuele gevoelens aan gekoppeld hoeven te worden (Van der Doef, 1994). De verliefdheid wordt de belangrijkste uitingsvorm van intimiteit. Dit kan op een leeftijdsgenoot zijn maar ook op een volwassene (Zwiep, 2005). Het kind kan door te zeggen dat het verliefd is, heel verlegen worden (Van der Doef, 1994).</p> <p>Vanaf een jaar of 8 kunnen vrijwel alle kinderen beschrijven hoe het voelt om verliefd te zijn en de meeste van hen zijn zelf ook wel eens verliefd geweest (de Graaf & Rademakers, 2009). Aan het eind van deze levensfase zijn de meeste kinderen wel eens verliefd geweest en sommige kinderen hebben dan ook 'verkering', meestal met iemand uit de klas. Deze relatie bestaat vaak slechts uit het bij elkaar staan in de pauze of met een groep vrienden rondhangen. Er is nauwelijks lichamelijk contact (ook geen handen vasthouden of zoenen) en ze brengen ook zelden tijd met elkaar door zonder anderen erbij (Kuik, 2003). Naarmate het kind ouder wordt, is er meer sprake van lichamelijk contact gekoppeld aan verliefd zijn: de eerste voorzichtige aanraking (tegen elkaar aanzitten, handje geven, arm om elkaar heen) geeft een heel spannend gevoel (Rademakers, 2000.). Bijna alle kinderen tussen 10 en 12 zeggen wel eens verliefd te zijn geweest, waarbij in 50 % van de gevallen ook gezoend wordt (de Graaf & Rademakers, 2009).</p>	Het ervaren van verliefdheid is niet altijd wederzijds. Het blijven aandringen bij de ander, wanneer deze geen wederkerige liefde voelt, is grensoverschrijdend gedrag. Tong in andermans mond steken tijdens het kussen (Schoentjes et al., 1999).		

	<p>Kennis over seksualiteit: Vanaf ongeveer 7 jaar weet een toenemend aantal kinderen dat geslachtsdelen ook een seksuele functie hebben. Ook weet de meerderheid van 7- en 8-jarigen dat je geslachtsgemeenschap moet hebben om zwanger te worden en hoe een baby uit de buik komt (Hagens & Leeuwenburgh, 1999, de Graaf et al., 2004). Met de leeftijd gaan kinderen steeds meer vragen stellen over seksualiteit. Twee derden van de ouders van 6- tot en met 9-jarigen en drie vierden van de ouders van 10- tot en met 12-jarigen krijgt wel eens vragen over seksualiteit.</p>	<p>! Niet-leeftijdsgepaste seksuele kennis (kan een signaal zijn van misbruik). Vragen over seks op ongepaste momenten en plaatsen.</p>		
	<p>Uitdagen of verleiden: Kinderen en voornamelijk meisjes durven wel eens openlijk uitdagend en verleidelijk gedrag tegenover volwassenen vertonen. Kinderen klimmen bij vertrouwde mensen op schoot en zijn aanhalig (Van der Doef, 1994; Zwiep, 2005).</p>	<p>Vertonen van uitdagend en verleidelijk gedrag tegenover andere volwassenen of oudere jongeren (lolitagedrag); flirtend praten. Zonder enige terughoudendheid onbekenden knuffelen en vertrouwen. Storend seksueel expliciet gedrag (in het openbaar ritmisch stimuleren, lichaam tegen mensen of meubels wrijven, geslachtsdelen laten zien) (Van Wijk et al., 2007).</p>	<p>! Verlagen of vernederen van zichzelf of anderen met seksuele thema's (bijvoorbeeld kledij die zicht toelaat op borsten en geslacht tentoonspreidt) (kan signaal zijn van misbruik).</p>	
	<p>Seksuele interesse, verlangens, fantasieën, gluren: Kinderen worden vooral gedreven door nieuwsgierigheid en het verlangen naar kennis. Het kind wil zien wat het eigenlijk niet mag zien, juist omdat het verboden is (Hayez, 2005). Kinderen tonen minder openlijk belangstelling voor elkaars lichaam. Toch gaan ze veel experimenteren met seks en lichaam en komt er een geleidelijke bewustwording van allerlei – soms seksueel getinte – verlangens (Zwiep, 2005). Hoewel sommige kinderen op deze leeftijd ongetwijfeld al seksuele fantasieën hebben, is de prevalentie, frequentie, inhoud en ermee gepaard gaande opwinding onbekend. In retrospectieve studies geven volwassenen vaak aan dat ze hun eerste seksuele fantasieën tussen de 11 en 13 jaar hadden (Leitenberg & Henning, 1995). Vanaf een jaar of 10 neemt de interesse in seks toe. Seks wordt een belangrijk gespreksonderwerp maar er is wel veel variatie in de mate waarin kinderen op die leeftijd al met seks bezig zijn (Kuik, 2003). Op deze leeftijd komen sommige kinderen ook in contact met pornografische beelden (Roos & de Graaf, in voorbereiding). Ze concentreren zich op een gedetailleerde kennis van het lichaam en de geslachtsdelen (in hun fantasie staat een persoonlijk seksueel contact op het punt te gebeuren) (Hayez, 2005, tussen de leeftijd van 11-13 jaar).</p>	<p>Angsten gekoppeld aan seksuele fantasieën. Gewelddadige fantasieën. Veel bezig zijn met seks (bijvoorbeeld met online porno). Eenmalig gluren, bijvoorbeeld in toiletten en doucheruimtes (Van Wijk et al, 2007).</p>	<p>Opvallend veel bezig zijn met seks (bijvoorbeeld met online porno). Herhaaldelijk gluren, bijvoorbeeld in toiletten en doucheruimtes.</p>	
	<p>Geslachtsdelen bekijken, aanraken: Tal van seksuele activiteiten met bekenden rond 6- of 7-jarige leeftijd komen neer op experimenteren of inspecteren. Dit is nuttig om kennis op te doen en een gevoel van veiligheid op seksueel gebied te ontwikkelen (Van der Doef, 1994; Cohen-Kettenis & Sandfort, 1996). Kinderen – en vooral tussen 7 en 8 jaar – tonen graag hun eigen geslachtsdelen en willen ook die van andere kinderen zien. Ze bekijken ze en willen weten hoe ze</p>	<p>Eenmalige seksuele opwinding in het openbaar door het vertonen van geslachtsdelen of bevrediging aan bekenden of voor de webcam (Van Wijk et al, 2007). Eenmalig proberen anderen uit te kleden zonder diens toestemming.</p>	<p>! Herhaalde seksuele opwinding door het vertonen van geslachtsdelen aan onbekenden, bijvoorbeeld bevrediging in het</p>	<p>Herhaaldelijk aanraken met mond van geslachtsdelen van kinderen en volwassenen (oraal contact).</p>

	<p>functioneren: ze raken ze aan, inspecteren ze en spelen ermee. Spelletjes met kinderen van het eigen geslacht hebben een ander karakter dan met kinderen van het andere geslacht (Hayez, 2005, Van der Doef 1994).</p> <p>Kinderen worden vooral gedreven door nieuwsgierigheid en het verlangen naar kennis. Het kind wil zien wat het eigenlijk niet mag zien, juist omdat het verboden is (Hayez, 2005).</p>	<p>Eenmalig gluren, bijvoorbeeld in toiletten en doucheruimtes (Van Wijk et al., 2007).</p> <p>! Grote angst om betrupt te worden.</p>	<p>openbaar of voor de webcam.</p> <p>! Herhaaldelijk proberen anderen uit te kleden zonder diens toestemming.</p> <p>Eenmalig aanraken met mond van geslachtsdelen van kinderen en volwassenen (oraal contact) (Van Wijk et al, 2007).</p>	
	<p>Masturberen, genitaal spel:</p> <p>Masturbatie neemt vanaf 8 jaar en vooral bij jongens toe. Gemiddeld gebeurt dit voor het eerst bij jongens op 10 jaar (de Graaf & Rademakers, 2009). De leeftijd waarop meisjes beginnen met masturberen, is variabel, gemiddeld 8 jaar. Zelfbevrediging komt voor, gekoppeld aan verveling, angst of opwinding. Vanaf 10 jaar tot aan de puberteit gaat 30 tot 40 % van de jongens en 18 tot 30 % van de meisjes masturberen (Zwiep, 2005). Masturberen is het zich bewust worden dat seksualiteit een functie krijgt in sociale situaties (met en via anderen; dit kan ook groepsgewijs).</p>	<p>Masturbatie in het openbaar of met onvoldoende zorg voor de eigen privacy.</p> <p>Opvallend veel bezig zijn met masturbatie.</p>	<p>Geïrriteerde geslachtsdelen door masturbatie.</p> <p>! Masturbatie niet kunnen stoppen.</p>	
	<p>Seksueel taalgebruik en seksuele moppen:</p> <p>In kindertekeningen verschijnen vaker geslachtsorganen (Van der Doef, 1994). Kinderen verzinnen seksueel getinte mopjes of vertellen aan elkaar dat seks vies is en maken rijmpjes met seksuele woorden (zie Hayez, 2005). Vanaf 7-8 jaar gaat een deel van de gesprekken over seksuele kennis en seksueel getinte moppen (Zwiep, 2005).</p> <p>Praten over seksueel getinte onderwerpen komt vaak voor bij kinderen onder de 13 jaar. Kinderen van 11 en 12 jaar praten vaker over seks met elkaar en kijken ook vaker naar pornografische plaatjes dan jongere kinderen (de Graaf & Rademakers, 2009).</p>	<p>Eenmalig tekeningen over gewelddadige seksuele handelingen maken (ook verkrachting) (Van Wijk et al, 2007).</p> <p>Eenmalige seksuele schuttingtaal (vulgair), geluiden, tekeningen (onzedelijkheden) (Van Wijk et al, 2007).</p> <p>Herhaaldelijk seksueel vulgaire gesprekken met leeftijdsgenoten (online en in real life) (Van Wijk et al, 2007).</p> <p>Eenmalig seksueel expliciete en/of vulgaire gesprekken met (groot) leeftijdsverschil (online en in real life).</p>	<p>Herhaaldelijk tekeningen over gewelddadige seksuele handelingen maken (ook verkrachting).</p> <p>Herhaaldelijk seksuele schuttingtaal (vulgair), geluiden, tekeningen (onzedelijkheden).</p> <p>Herhaaldelijk seksueel expliciete en/of vulgaire gesprekken met (groot) leeftijdsverschil (online en in real life).</p> <p>! Herhaaldelijk tekeningen over gewelddadige seksuele handelingen (ook verkrachting) maken.</p>	
	<p>Naakt rondlopen:</p> <p>Kinderen ontwikkelen een schaamtegevoel bij het omkleden. Kinderen worden introvert en preutser. De deur van de badkamer of toilet moet bijvoorbeeld op slot (de Graaf, 2014; Schoentjes et al., 1999; Zwiep, 2005).</p>	<p>Opzettelijk ontbloten en toekeren van het achterwerk (moonning) en geslachtsorganen.</p> <p>! Angst bij het zich ontkleden.</p>	<p>Regelmatig ontbreken van het schaamtegevoel.</p> <p>! Regelmatig angst bij het zich ontkleden.</p>	

	<p>Online seksualiteit: Kinderen uit het vijfde en zesde leerjaar gaan online op seksuele ontdekking. Zo geeft 5% van de kinderen uit de derde graad lager onderwijs aan de afgelopen twee maanden een sexy foto te hebben gestuurd. De helft van de bevroagde kinderen geeft ook aan wel sexy foto's te maken, maar deze niet te versturen. (Apestaartjaren, 2022). Zo stuurde 10 % van de kinderen al eens een sexy foto van zichzelf. De meesten van hen stuurden slechts één keer een sexy foto van zichzelf (69 %). 21 % deed het al enkele keren en 10 % doet dit vaker (Apestaartjaren, 2020).</p>	<p>Het percentage kinderen dat een foto ontvangt, is groter dan de personen die een sexy foto versturen. 52 % van de kinderen kreeg ongevraagd een foto toegestuurd, vaak van mensen die ze eigenlijk niet zo goed kenden (Apestaartjaren, 2022). Het ongevraagd sturen van sexy foto's zonder toestemming, is grensoverschrijdend gedrag. 45 % van de kinderen ervaart druk om een naaktfoto te sturen (Apestaartjaren 2022). Iemand onder druk zetten voor een naaktfoto, is grensoverschrijdend gedrag. Naar sekslijn bellen, chatten. Surfen op pornosites.</p>	<p>Een kleine groep maakt seksueel getinte filmpjes en foto's van anderen en verspreidt deze impulsief, zonder inzicht in de mogelijke gevolgen (Livingstone, 2011).</p>	<p>! Herhaaldelijk en zonder toestemming, met inzicht in de mogelijke gevolgen, seksueel getinte filmpjes en foto's van anderen maken en/of verspreiden. (Jonker & Ohlrichs, 2009)</p>
	<p>Seksueel spel: Ruim een kwart van de ouders van 6- tot en met 9-jarigen rapporteert een observatie van 'dokterje spelen' (Roos & de Graaf, 2014). Aan het eind van de kindertijd worden vaker groepsspelletjes gespeeld, bijvoorbeeld zoenspelletjes of masturbatiespelletjes (de Graaf & Rademakers, 2009). Het openlijk aanraken en strelen van de eigen geslachtsorganen en seksuele spelletjes met andere kinderen gebeurt steeds minder openbaar (Zwiep, 2005). Ongeveer 50 % van de jongens heeft rond het 10^e levensjaar seksueel georiënteerde spelletjes met andere jongens. Ze laten elkaar hun geslachtsdelen zien of aanraken. Een derde van de jongens heeft seksueel getint spel met meisjes van dezelfde leeftijd. Een derde van de meisjes heeft seksueel spel met andere meisjes (Zwiep, 2005). In contacten tussen meisjes worden soms voorwerpen in de vagina gebracht (18 % tussen de 10 en 12 jaar) (Klai& Ponjaert-Kristoffersen, 2000). Tegen het einde van de kindertijd komen deze spelletjes minder vaak voor (Schoentjes et al., 1999). Seksuele activiteit: zoenen, tongzoenen, strelen (Cohen-Kettenis & Sandfort, 1996).</p>	<p>Zich laten overhalen of anderen overhalen om mee te doen met seksuele spelletjes met negatieve gevoelens of schuldgevoel (de Graaf & Rademaker, 2006). Seksueel grensoverschrijdende gebaren (Van Wijk, 2007). Voorwerpen in vagina, anus stoppen.</p>	<p>Eenmalig onder (groeps)druk dwingen om mee te doen aan seksuele spelletjes of seksueel getint contact afdwingen met gebruik van macht, druk, autoriteit, chantage en manipulatie (Van Wijk et al, 2007). (Poging tot) geslachtsgemeenschap met een leeftijdsgenoot met toestemming. (Poging tot) anaal seksueel contact met een leeftijdsgenoot, met toestemming.</p>	<p>! Herhaaldelijk onder (groeps)druk dwingen om mee te doen aan seksuele spelletjes of seksueel getint contact afdwingen met gebruik van macht, druk, autoriteit, chantage, manipulatie, geweld en agressie (bijvoorbeeld met een mes). ! De andere(n) pijn doen tijdens het seksuele spel (Ryan & Lane, 1997). ! (Poging tot) geslachtsgemeenschap met jonger kind of oudere persoon (Van Wijk et al, 2007). ! (Poging tot) anaal seksueel contact met jonger kind of oudere persoon.</p>

				! (Poging tot) geslachtsgemeenschap of anaal contact met leeftijdsgenoot zonder toestemming.
	<p>Gender- en seksuele identiteit: Kinderen zijn rond 5 à 6 jaar zeer rigide in hun genderstereotiepe ideeën. Ze hebben duidelijke ideeën over welk gedrag typisch bij jongetjes of bij meisjes hoort. In de jaren daarna worden ze weer flexibeler (Ruble, Martin & Berenbaum, 2006; Zwiap, 2005; De Wit et al., 1995). Vanaf circa 8 jaar is er bewustwording van zichzelf als seksueel persoon en van de andere als een mogelijke affectieve en seksuele partner. Het verschil tussen knuffelen, vrijen en verliefdheid wordt duidelijk. Emoties die bij stoeien en knuffelen horen, omschrijven kinderen als iets dat aan de buitenkant van het lichaam gebeurt en emoties die bij verliefdheid horen, als iets dat zich in het lichaam afspeelt (Laan et al., 1996). De eerste verkenning van de seksuele voorkeur begint op circa 8- tot 10-jarige leeftijd. Jongeren die een niet-heteroseksuele oriëntatie ontwikkelen, kunnen zich al bewust worden van deze gevoelens. Van de homojongeren heeft 5 % al voor het 12^e jaar iemand verteld dat ze op hetzelfde geslacht vallen (de Graaf, Kruijer, Van Acker & Meijer, 2012). Homoseksuele aantrekking en fantasieën komen gemiddeld voor bij jongens op 9 - 10 jaar en bij meisjes op 10 - 11 jaar (de Graaf & Rademakers, 2009).</p>	<p>! Kinderen met genderdysfore gevoelens en gedachten. Dit komt voor bij een klein aantal kinderen. De onvrede met het biologische geslacht verdwijnt meestal voor het begin van de puberteit. De negatieve impact van onvrede kan de ontwikkeling schaden. ! Angsten, paniek en grote twijfel omtrent eigen seksuele identiteit en seksuele voorkeur.</p>		